

ЛАНДШАФТ ОМИЛИ АСОСИДА АҲОЛИ ХУДУДИЙ ТАКРИБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Ҳайитбой Абдуғаниевич Абдувалиев

Фарғона давлат университети география кафедраси катта ўқитувчиси, г.ф.ф.д.
h.abduvaliyev@mail.ru.

Ферузахон Алижон қизи Ҳамдамова

Фарғона давлат университети, география мутахасислиги магистранти

Зилолаҳон Зоҳиджон қизи Эралиева

Фарғона давлат университети, география мутахасислиги магистранти

АННОТАЦИЯ

Муаллиф мақолада аҳолини жойлаштиришда ҳудуднинг табиий имкониятларидан фойдаланиш аҳолини жойлаштиришдаги иқтисодий ҳаражатларни камайтиришини таҳлил этади. Камроқ маблағ сарфлаб аҳолига қулай, ишлаш ва яшаш учун шароитларни яратиш мумкинлиги ҳамда бу вазият экологик муаммолар келиб чиқишини олдини олишини таъкидлайди.

Калит сўзлар: аҳоли, ишлаб чиқариш, ландшафт, аҳоли меъёри, аҳоли зичлиги, демографик босим, табиий демографик имконият.

ABSTRACT

The author analyzes the use of the natural resources of the region during the resettlement of the population, which reduces the economic costs of resettlement. He emphasizes that with lower costs it is possible to create comfortable working and living conditions for the population, and such a situation will prevent the emergence of environmental problems.

Keywords: population, production, landscape, population rate, population density, demographic pressure, natural demographic opportunities.

КИРИШ

Бугунги иқтисодий географик тадқиқотлар қаторига аҳолини ҳудудий ташкил этилишини такомиллаштиришда табиий-ландшафт имкониятларидан максимал фойдаланиш масалалари тегишли бўлмоқда. Ҳудудларнинг табиий-

ландшафт имкониятларидан ўзига хос иқтисодий географик ёндошув сифатида қаралмоқда. Бундай ёндошув бугунги кунимиздаги 2 та долзарб муаммони ечимига қаратилган. Биринчидан, аҳолини жойлаштиришда ҳудуднинг табиий имкониятларидан фойдаланиш аҳолини жойлаштиришдаги иқтисодий ҳаражатларни камайтиради. Озроқ маблағлар билан аҳолига қулай, ишлаш ва яшаш шароитлари яратилади. Бозор иқтисодиёти шароитида бу муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Иккинчидан, аҳоли ва ишлаб чиқаришни ландшафт имкониятларидан келиб чиқиб жойлаштириш, ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларни табиий-ландшафт талабларга мослаштириш экологик муаммолар келиб чиқишини олдини олади. Ҳудудга тушадиган демографик босим миқдорини меъёрлаштириш имкониятини беради [1].

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

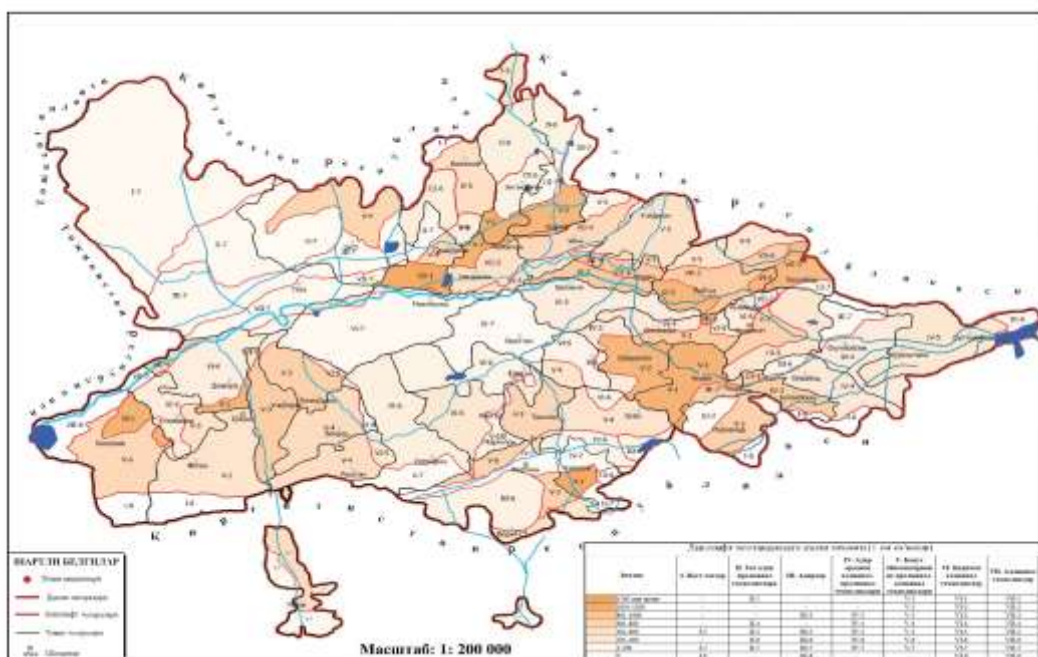
Ҳар бир суғориладиган ландшафт учун ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан самарали, экологик жиҳатдан хавфсиз бўлган демографик юк (1 км² майдонга тўғри келадиган аҳоли зичлиги кўринишида) миқдорининг оптимал кўрсаткичлари ҳисоблаб чиқилди. Бугунги иқтисодий ривожланиш даражаси ва урбанизация жараёнидан келиб чиқиб, Фарғона водийсида энг юқори табиий-ландшафт кўрсаткичларига эга бўлган конуссимон ёйилмалар текисликларида аҳоли зичлигини қишлоқ туманларидаги максимал зичлиги 650 киши атрофида бўлиши белгиланган [1]. Демографик юкнинг энг кичик кўрсаткичи паст тоғлар, тоғ олди пролювиал текисликлари ва адир ландшафтлари учун қайд этилди [2].

Аҳолининг ҳудудий ташкил этилишини ландшафт омили асосида ишлаб чиқилган тавсиялар маъмурий туманлар кесимида, ҳар бир ландшафт баландлик минтақаси учун алоҳида картографик усулда бажарилди (1-расм). Масалан, Жалақудуқ туманида 2 та ландшафт баландлик минтақасида (адир ва адир оралиғи аллювиал-пролювиал текисликлари) аҳоли зичлиги мос равишда 190,3 ва 671,3 кишини ташкил этади. Баҳолаш шкаласи бўйича адир ландшафтларда аҳоли зичлигини оптимал кўрсаткичи 422 киши бўлиши белгиланган. Демак, Жалақудуқ туманида ландшафтли режалаштириш дастури доирасида аҳоли зичлигини 204 кишига кўпайтириш имконияти мавжудлиги башорат қилинди.

Фарғона водийси табиий-демографик имконияти (ТДИ) маъмурий туманлар бўйича ҳисобланиб, таснифий жадвал ишланди. Таснифий жадвал

ёрдамида Фарғона водийсидаги маъмурий туманлар аҳоли зичлиги кўрсаткичида ифодаланган демографик босим миқдори меъёрдан жуда юқори (Асака, Шахрихон, Булоқбоши, Избоскан, Олтинкўл, Тўрақўрғон, Норин, Пахтабод, Тошлоқ, Наманган, Бувайда), меъёрдан юқори (Андижон, Учкўприк, Уйчи, Балиқчи, Марҳамат, Хўжаобод, Риштон, Жалақудуд), меъёрдаги (Боғдод, Қува, Қўрғонтепа, Қўштепа, Чортоқ, Фарғона), меъёрдан паст (Данғара, Бўстон, Янгиқўрғон, Учқўрғон, Косонсой, Олтиарик, Фурқат, Сўх, Ёзёвон, Қувасой ш.), меъёрдан жуда паст (Ўзбекистон, Чуст, Бешариқ, Улуғнор, Мингбулоқ, Поп) бўлган маъмурий туманлари ажратилди. Чуст, Бешариқ, Улуғнор, Мингбулоқ, Поп туманларида ТДИнинг юқори даражада сақланиб қолаётганлиги аниқланди [3].

Шуни алоҳида айтиб ўтиш зарурки, ТДИ сақланиб қолаётган маъмурий туманларда аҳоли яшаши ва хўжаликни ташкил этиши нуқтаи-назардан имконият паст бўлганлиги сабабли юқоридаги ҳолат юзага келганлиги очиб берилди. Олинган натижаларни батафсил таҳлил қилиш мақсадида маъмурий туманларнинг амалдаги аҳоли зичлигини, маъмурий туманнинг ТДИни, маъмурий туман аҳолисини ландшафт омили бўйича такомиллаштириш таклифини ўзида ифодалаган ҳамда маъмурий туманнинг меъёр даражаларини ифодаловчи Фарғона водийси аҳолиси худудий таркибини ландшафт омили

1-расм. Фарғона водийсидаги маъмурий туманлари доирасида ландшафт баландлиқ минтақалари бўйича аҳоли зичлиги (Картанинг муаллифлик нусхаси 1:200000 масштабда тузилган. Бу ерда кичрайтириб берилган).

Ландшафт доирасида берилган тавсия ва таклифларни амалга оширувчи (хаётга тадбиқ этувчи) маъмурий бошқарув марказларининг мавжуд эмаслиги сабабли тадқиқотда табиий ва маъмурий бўлинишни умумлаштириш йўналишда тавсиялар берилди. Бунинг учун ҳар бир ландшафт баландлик минтақасининг қайси маъмурий туман ва ҚФЙ ҳудудида жойлашганлиги аниқланди. Бу ёндошув маъмурий туманларда аҳолини ҳудудий таркибини такомиллаштиришда ландшафт омилини тўла инобатга олиш имкониятини берди.

МУҲОКАМА

Водийнинг 7 та ландшафт баландлик минтақаларининг 3 тасида (конус ёйилмаларининг пролювиал-аллювиал текисликлари, аллювиал текисликлар, адир оралиғи аллювиал-пролювиал текисликлари) ТДИ дан тўлиқ фойдаланиб бўлинган, 4 тасида (тоғ олди пролювиал текисликлари, қадимги аллювиал текисликлар, адирлар, паст тоғлар) ТДИ сақланиб қолганлиги ва бу минтақаларда аҳолини ҳудудий ташкил этиш имконияти мавжуд эканлиги аниқланди. ТДИ тўлиқ фойдаланиб бўлинган деб ҳисобланган 3 та ландшафт баландлик минтақасида саноатнинг аҳоли катта қатламини банд қилиши мумкин бўлган меҳнатталаб тармоқларини ривожлантириш, урбанистик вазиятни шакллантириш орқали мавжуд демографик юкни бир оз камайтириш бўйича тавсиялар бериш имконияти юзага келди.

ХУЛОСА

Аҳолининг ҳудудий ташкил этилишини такомиллаштиришда ландшафт баландлик минтақаларининг табиий имкониятларидан максимал фойдаланиш ҳамда ландшафтларнинг «демографик юк» кўтариш даражасини аниқлаш мақсадида ҳар бир ландшафт баландлик минтақасига оид «табиий-демографик имконияти» аниқланди. Баҳолаш жараёнида ҳисоблаш ва карталаштиришнинг илмий-услубий асослари такомиллаштирилди. Бу аҳолини ҳудудий жойлаштиришда ҳар бир ландшафт баландлик минтақасининг «демографик юк» кўтариш даражасини эътиборга олиш имкониятини яратади. Аҳоли зичлигида ифодаланган амалдаги «демографик юк»ни оптимал миқдорларини аниқлаш, эко ва социо-демографик муаммоларни олдини олиш учун ҳар бир ландшафт баландлик минтақасининг табиий-демографик имкониятларидан келиб чиқадиган демографик юк кўтариш меъёрлари аниқланди. Мавжуд 7 та

ландшафт баландлик минтақасининг 3 тасида табиий-демографик имкониятдан тўлиқ фойдаланиб бўлинганлиги, кўрсаткичлар ҳисобланган меъёрдан бир неча баробар юқорилиги қайд этилди. Табиий-демографик имкониятдан фойдаланиб бўлинган минтақаларда аҳолини ҳудудий таркибини такомиллаштиришнинг иқтисодий-ижтимоий имкониятларидан кенгроқ фойдаланишни тавсия этиш лозим.

REFERENCES

1. Abduvaliyev H. A., Jarqinova M. X. AHOLINING HUDUDIY TARKIBINI TABIIY-LANDSHAFT BIRLIKLARI BO 'YICHA TADQIQ ETISHNING NAZARIY ASOSLARI //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 33-38..
2. Ахмадалиев Ю. И., Абдувалиев Ҳ. А., Алимджанов Н. Н. ABOUT THE ETHO GEOGRAPHIC ROOTS OF PROBLEMS OF THE CONSUMING WATER AND GROUND RESOURCE //Геоэкологические проблемы бассейна Аральского моря: научные идеи, исследования, инновации. Сборник материалов Международной научно-практической конференции. – 2019. – С. 107-111.
3. Ахмадалиев Ю. И. НЕОБХОДИМОСТЬ ПРОБЛЕМНОГО ПОДХОДА К ИССЛЕДОВАНИЮ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ РЕГИОНА //Актуальные вопросы современной науки. – 2015. – №. 3. – С. 24-28.